
ZAŠTO NE PIŠEM ILI IZVJEŠTAJ SRETNOG ZAMORCA

NEKOLIKO KONSTRUKTIVNIH
SUGESTIJA DIREKTORU
I GLAVNOME UREDNIKU
“NOVOG LISTA”

VIKTOR IVANČIĆ

Poštovani kolege,

Pokušajte mi ne zamjeriti što ću vas, s ciljem omamljivanja, kratko podsjetiti na neka od pravila sv. Benedikta o ponašanju u samostanu iz 6. stoljeća. Kao što možda znate, u benediktinskome redu na snazi je bila prinuda da svi redovnici posao koji im je dodijeljen moraju doživljavati kao dužnost. One koji su zazirali od rada upozoravalo se da je “dokonost neprijatelj duše”. Objašnjeno je čak i to da priroda rada ne igra nikakvu ulogu, jer prava svrha rada nije u tome da se nešto obavi, nego da se “duša redovnikova ponizi” tako što on mora učiniti sve što mu se naloži.

Mimo samoga posla, Benediktovim pravilom propisano je da se svakodnevne samostanske aktivnosti imaju “uvijek ponavljati u isto molitveno vrijeme i na potpuno jednak način”, a “molitveno vrijeme” činilo je sedam kanonskih časova (*horae canonicae*):

zora – Jutarnja (*laudes*)
9 ujutro – Prvi molitveni čas (*prima*)
podne – Šesti molitveni čas (*sexta*)
15 sati – Deveti čas (*nona*)
18 sati – Večernjica (*vespera*)
sumrak – Posljednji sat (*completorium*)
noć – Zornica (*matutinae*)

Pravilima je bila regulirana svaka minuta redovničkog života. Točno određeni sati bili su propisani za rad, učenje i jelo. Odstupanje od utvrđenog vremenskog rasporeda podrazumijevalo je oštre sankcije. “Neka se nitko ne usudi jesti ili piti prije ili poslije utvrđena vremena”. Ako bi redovnik zakasnio na molitvene sate, znao je koju će vrstu kazne morati podnijeti, takav “... treba da se baci na pod pred vra-

tima bogomolje kad se ondje završava Djelo Božje i ostane tako ležati ne govoreći ništa, glavom položenom na pod pored nogu svih koji izlaze iz bogomolje. To čini tako dugo dok opat ne prosudi da je dao zadovoljštinu.”

Prizor uniformiranog lica koje pokorno leži na tlu, s obrazom priljubljenim uz zemlju, s vidokrugom u koji ulaze samo stopala onih što su se uspjeli probuditi na vrijeme, čekajući da hijerarhijski nadređeno uniformirano lice odluči kada je vrijeme da se pridigne, žilavo se ušćuvalo evo već petnaest stoljeća, pa me upravo njegova aktualnost ispunjava posebnom vrstom nelagode, jednom sasvim određenom jezom, poštovani kolege, i nemam pojma dijelite li slična čuvstva. Bit će da sve ovisi o perspektivi iz koje na to gledate – da li je ona ležeća ili lebdeća.

U strogim samostanskim pravilima Max Weber je vidio preteču protestantske etike rada, a u svome čuvenom eseju (“Protestantska etika i duh kapitalizma”, 1906.) tvrdi kako razumijevanje rada kao dužnosti leži u suštini kapitalističkoga duha koji je nastao u 16. stoljeću. On se bavi fenomenom “dužnosti poziva”, odnosno “obaveze koju pojedinac osjeća i mora osjećati prema sadržaju svoje 'pozitivne' djelatnosti, svejedno u čemu se ona sastojala”, gdje je “razvijeni osjećaj odgovornosti apsolutno neophodan”, kao i mentalitet uz koji se bez suvišnih pitanja “obavlja posao tako kao da je on apsolutno svrha samome sebi, 'poziv'”.

Danas, više nego ikad, rad ima status najvažnije stvari u ljudskome životu, postao je središnja točka oko koje se organizira zanemarivi ostatak biološkog trajanja. Usporedo s tim afirmirana je širokopojasna kultura kontrole: ogromna većina ljudi (“okupiranih radom”, točno kaže fraza) osuđena je na posluš, jer je početna pretpostavka kako odrasli pojedinci nisu dovoljno zreli da bi mogli sami upravljati svojim životima. Posao se obavlja stisnutih zuba, uz sve veće breme odgovornosti i sve jasniju svijest da drukčije ne može biti. Pravilo sv. Benedikta, uz male modifikacije, prelilo se u interne akte suvremenih poduzeća.

Protestantska etika rada imala je svoj sretan religijski uzgon, pa svećenik reformacije Johann Kaspar Lavater u 18. stoljeću propovijeda kako čak ni na Nebu “ne možemo biti blagoslovljeni ako nemamo neko zanimanje”, a imati zanimanje znači “imati neku dužnost, neku konkretnu, određenu zadaću”. Baptist William Clarke Ulyat, Weberov suvremenik, formulira to slikovitije, tvrdeći da je Nebo “praktički radionica”. Max Weber, međutim, ističe da se duh kapitalizma, nakon što je definirao svoju bit, otrgnuo od religije i počeo razvijati prema vlastitoj logici: protestantska

etika “postala je religijski neutralan željezni kavez”. Donekle sličnu vrstu emancipacije imali su valjda u primisli i marksistički prvoborci – sa svojom čudnom navadom da u isto vrijeme uzdižu kult rada i bore se protiv eksploatacije radne snage – izbacivši slavnu parolu prema kojoj je, umjesto Svevišnjega, “rad stvorio čovjeka” (Engels, “Uloga rada u očovječenju majmuna”), čime je ideološka figura obogotvorenog trudbeništva svečano uvedena u svjetovne svete spise. Ukratko, Bog nije nužan, ali dirinčenje jest!

I tako “željezni kavez”, suštinski nepromijenjen, neumoljivo krči put kroz stoljeća, s institucijama u kojima se utjeruje mentalitet poslušnosti i obnavlja zaliha vjernika, od samostana do korporacijskih pogona, uz usputne stanice u vidu zatvora, umobolnica, školskih učionica ili novinskih redakcija.

Dragi kolege,

Obraćam vam se takoreći u sklopu obilježavanja jedne privatne godišnjice. Kao što vam je poznato, uskoro će navršiti godina dana otkako sam, kao novinar-kolumnist, uposlen u vašem poduzeću, zadobivši bez svoga utjecaja ekskluzivan status, jer sam kroz to vrijeme primao redoviti mjesečni osobni dohodak, čak i dodatak za topli obrok, čak i regres za godišnji odmor, čak i besplatnu štampu, uz uvjet da – ništa ne radim. Upit kojim sam naslovio ovaj dopis je, naravno, jeftina varka, on služi tome da zavede ostale njegove čitatelje, jer odgovor na pitanje “zašto ne pišem” – ili u tržišno primjerenijem obliku: Zašto sam plaćen da ne bih pisao? – znamo i vi i ja: prije godinu dana takvu je odluku donio tada još novopečeni vlasnik *Novog lista*, a vi ste je, u skladu sa svojim dužnostima, izvoljeli revno provesti u djelo.

Vlasnik, istinabog, kao korisnik moći kapitala, ima mogućnost otuđiti se od svojih postupaka, jer tome služe uniformirana lica poput vas, kolege, koja će bespogovorno realizirati njegovu volju, čak je i usvojiti kao svoju, te tako zamesti put do savjesti, pa ste naposljetku i potpisani u impresumu lista kao odgovorne osobe. Jedna od zgodnijih prednosti korporativnog načina odlučivanja je da vlasnik uvijek ima priliku nemati ništa s onim što je naredio. Ustvrdim li da u aktualnim prilikama direktori i glavni urednici vodećih medija općenito obavljaju funkciju protočnih bojlera, time ću tek otkriti toplu vodu. Kada vlasnik uređuje novine, glavni urednik postoji uglavnom zato da bi vlasnik mogao imati živi dokaz kako ih ne uređuje. Direktor igra sličnu ulogu u sektoru računovodstva i mesarskih djelatnosti.

Vlasnik *Novog lista*, doduše, odnedavno je u medijskome poslu, regularno se bavi naftom i naftnim prerađevinama, njegove tvrtke proizvode široki asortiman korisnih artikala na bazi polimera ili nečeg sličnog, vozi kvalitetnu jahtu, pedantno izbrijava zatiljak i zove se – da spomenem i tu uzgrednost – Robert Ježić. Član je vladajuće partije, jedan od onih iz prve garniture, ponosni posjednik članske iskaznice s dvocifrenim brojem, vjerojatno i skriveni donator, te blizak prijatelj i suradnik donedavnog predsjednika Vlade i stranačkoga vođe (evo i te uzgrednosti: Ivo Sanader). To opet znači da ni sam ne može izbjeći sudbinu protočnoga bojlera. Jer i predsjednik Vlade, kao vrhovni nositelj političke moći, u stanju je otuđiti se od svojih postupaka, znajući da će vlasnik medija – uz protuusluge koje će ići u smjeru oplodnje kapitala – bez krzmanja ispuniti njegove zamisli. Jedna od zgodnijih prednosti demokracije je da moćnik na vlasti uvijek ima priliku nemati ništa s onim što je naložio. Kada politički glavešina utječe na uređivačku politiku medija, privatni vlasnik postoji uglavnom zato da bi glavešina mogao imati živi dokaz kako na medije ne utječe.

8

Na nekome od tih radnih sastanaka, prema iskazu vjerodostojnog svjedoka, donesena je odluka da *Novi list* ne objavljuje moje tekstove, što je, iskreno govoreći, bio dosta konstruktivan i razuman potez, jer sam – u vrijeme svoga aktivnog djelovanja kroz jedan nezavisni tjednik – već bio ispisao nevjerojatnu količinu gadosti o dotičnome političkom vođi. Skoro je sigurno da se ne bih samovoljno zaustavio. A nakon što je odluka skuhana, proradio je sustav operativnog otuđenja, po nizvodnoj liniji, od bojlera do bojlera, da bi odgovornost za provedbu viših interesa ponijeli niži organizmi, oni jadnici potpisani u impresumu.

No, nemojte strepiti, uvaženi kolege. Ne pada mi na pamet tužiti se na svoj dojučerašnji status, naprotiv, prije bih vam na njemu htio zahvaliti. Čak sam i ovu kratku kronologiju naveo tek radi lakšeg razumijevanja, mada je ona u osnovi nebitna. Priznajem da sam u početku osjećao stanovitu ozlojeđenost, koja je možda bila posljedica neiživljene taštine, no poslije nekog vremena iznašao sam prilična zadovoljstva u svome položaju najamnoga neradnika. Preda mnom se otvorio sasvim novi svijet. Na neki sam se način osjetio izabranim: u najbrutalnijem razdoblju kapitalističke prisile stavljen sam u priliku da živim njezinu suprotnost. Ni uobičajene primjedbe kako sam “stavljen na led”, izrečene političkim žargonom socijalizma, nisu me poljuljale u tom uvjerenju, pošto sam shvatio da je ambijent sasvim drugačiji, nepodložan socijalističkim predrasudama. Mislio

sam: što ima neugodno u tome da te se “stavi na led” ako je napolju plus četrdeset?

Ako ste dakle u mome slučaju kanili provesti svojevrsni eksperiment, pa vidjeti može li takva praksa pridonijeti uspjehu poduzeća, želim vas obavijestiti da je on uspio. Utoliko vam se i obraćam s vrlo praktičnim namjerama. Kada je već kompanija, makar za potrebe sondiranja terena, uputila oštar izazov protestantskoj etici i odlučila prkositi duhu kapitala, pa me izolirati u nešto poput kaveza bez rešetki, osjećam potrebu prenijeti vam neka zapažanja temeljena na jednogodišnjem iskustvu, za slučaj da s ovakvom inicijativom nastavite ili je – zašto ne? – proširite. Uostalom, zaokupljala su me pitanja od zajedničkog interesa. Kako ulogu najamnoga neradnika učiniti još korisnijom? Može li se drugačijom organizacijom nepisanja poboljšati kvaliteta lista? Kakvim poticajnim mjerama dokonost dovesti do perfekcije?... Vjerujući da nećete prigovoriti što *Novi list*, preplavljen emocijama, i dalje nazivam našim, molim vas da ovih nekoliko konstruktivnih sugestija primite bez ikakvih obveza, u duhu suradnje, kao izvještaj sretnog zamorca.

Kada ne pišem nedjeljom ili državnim praznikom, to bi, čini mi se, trebalo nagraditi više nego kada ne pišem uobičajenim svojim neradnim danom, petkom, srijedom ili ponedjeljkom. Petnaestak posto veća nadnica za dodatni nerad nedjeljom i praznikom bila bi, mislim, u skladu sa standardnim sindikalnim zahtjevima. Ja, doduše, nemam nikakvih sindikalističkih pretenzija, štoviše, sindikate smatram strukturom koja se uspostavila na načelu kamufliranja izdaje, ali priznat ćete da će čovjek ozbiljnije pristupiti zadaći da ne piše ako je za to adekvatno nagrađen. Tim više što raspolazem s dovoljno kapaciteta i osjećaja lojalnosti prema poslodavcu da najradije ni jednu nedjelju ne bih koristio kao dan odmora, nego bi mi ona bila neradna: zašto da se izležavam za svoj račun, ako bih to mogao činiti na račun firme?

Trebalo bi, zatim, uvesti mogućnost prebačaja norme. Jer što – pitao sam se – ako u nekom mjesecu ne pišem dvadeset ili trideset posto više nego što nisam pisao mjesec prije toga? Priznajem da su me ponekad sustizali kreativni napadi, upadao sam u stvaralačke groznice, pa se gotovo frenetično prepuštao ljenčarenju, no, s druge strane, često je u takvim trenucima proradila i ona tipična ljudska slabost, kada sam pomislio: “Što bih se, do vraga, ubijao od nerada, ako mi je plaća fiksna?” U svakom slu-

čaju, pošto je kompanija znala pokazati kako joj je izrazito stalo do toga da ne pišem, sigurno je da bi od mene izvlačila još veći učinak uz fleksibilniji sustav stimulacije. Samo zadovoljan uposlenik u stanju je ne pisati onako i onoliko koliko to poslodavac od njega traži.

Kontakti s matičnim urednikom trebali bi biti češći i operativniji, barem da bih imao povratnu reakciju o kvaliteti onoga što ne pišem. U nekim razdobljima uopće nisam znao da li je redakcija zadovoljna mojim neradom ili bi možda željela da ne radim drugačije. Mnogo bi mi značilo da me matični urednik s vremena na vrijeme nazvao, makar kurtoazno, s porukom tipa: “Odličan ti je tekst koji nisi napisao u prošlu subotu”, što bi po prirodi stvari podignulo moj neradni elan, a još više ako bi imao kritičkih opservacija, u stilu: “Ovo zadnje je bilo malo mlitavo i blijedo, potruđi se da za iduću subotu ne napišeš nešto uzbudljivije!” Urednik bi, naposljetku, trebao voditi najstrožeg računa o kvaliteti materijala koji neće objaviti. Razumijem da je imao puno povjerenje u moju profesionalnost, znajući da ću dati sve od sebe da ne učinim ono što se od mene očekuje, međutim, lišen referenci, sve sam teže podnosio takvu odgovornost. Dosta je žalosno što sam povratne reakcije bio u prilici dobivati samo od članova uže obitelji i prijatelja, koje ne krasi naročita stručnost, a i znam da zbog sentimentalne prirode odnosa prema mojoj osobi često o onome što ne pišem govore bolje nego što misle.

10

Istini za volju, ima i suprotnih primjera. Nedavno me jedan prijatelj napao na pasja kola, i to na javnome mjestu, usred kavane, zbog članka koji taj tjedan nisam objavio, tvrdeći da su teze što ih unutra ne iznosim sasvim pogrešne, čak štetne. “Zadnje što sam od tebe očekivao je da ne pišeš gluposti!” uzrujano mi je priopćio nakon šire elaboracije. Isprva sam se žestoko protivio (opet taština), no – kako nisam tvrdokorne naravi – na kraju ipak prihvatio prijateljeve argumente, jer su mi se učinili razumnima, te, da bih donekle ispravio grešku, obećao da o istoj temi idućega tjedna neću napisati novi tekst.

Nadalje, zbog interesa našeg lista i jasnog profiliranja njegove uređivačke koncepcije, glavni bi urednik sa mnom kao autorom trebao planški i kontinuirano raščišćavati pitanje: Što je to o čemu ne treba pisati? Tu je, začuđujuće, sve prepušteno mojoj samoinicijativi, mada ne bih rekao da je poslodavcu ikada bilo svejedno o čemu neću pisati. Naprotiv: zbog toga što se točno znalo o čemu bih mogao pisati, ja sam i doveden u poziciju da ne pišem. Prema tome, redovita komunikacija i suradnja nadaju se

kao nužnost, da ne bih iz najboljih namjera pogriješio u procjeni. Dvojbe su, naime, bile gotovo svakodnevne. Da li da sutra ne pišem o nesposobnosti Vlade da zemlju izvuče iz ekonomske krize? Ili o korupciji u državnome vrhu? Ili o slizanosti novinskih izdavača s vladajućom partijom? Ili o političkoj cenzuri u medijima?... Tko bi to mogao bolje znati od glavnoga urednika, koji je, pretpostavljam, na izravnoj vezi s izdavačem? Jer uvijek je bivalo moguće da ja o nečemu odlučim ne pisati – na primjer o uzgoju lavande na dalmatinskim otocima, ili o formatima sisa domaćih pjevačica i manekenki – a urednik poželi takav tekst objaviti u novinama, što bi me, priznajem, u dobroj mjeri dekomodiralo, pa to navodim tek kao ekstreman primjer.

Poneki put su nesporazumi izazivali opću konfuziju i nelagodu. Događalo se, primjerice, da pojedini novinari u našem listu objave članke o temama o kojima ja već nisam pisao, što je posebno besmisleno. Mene to nije bogzna koliko uzrujavalo, ali njih je po svemu sudeći moglo zbuniti i povrijediti. “Zbog čega ja to moram raditi ako je od moga kolege već zatraženo da to ne čini?” vjerojatno su se pitali, posve opravdano. To otvara i jedan složeniji problem koji se tiče uređivačke politike našeg lista i organizacijske strukture kompanije, na koji ću se, ako dopustite, vratiti malo kasnije.

Sada bih tek pripomenuo da sam sve vrijeme potpuno otvoren za različite forme i vrste novinarskog nerada, ali nisam dobio mogućnost staviti vam to do znanja. Premda me nije glas kolumnista i političkog komentatora (ma što to značilo), mogli ste me, u interesu boljitka našeg lista, koristiti i na druge načine kada se za to ukazivala potreba. Da ste me odlučili, recimo, s plaćenim troškovima i deviznim dnevnicama, poslati na udaljene destinacije – Afriku, Latinsku Ameriku, Daleki Istok i sl. – mogli ste biti sigurni da vam od tamo neću napraviti kvalitetne novinske reportaže.

Postoje još neke finese o kojima bi valjalo voditi računa. Na primjer, utvrđivanje precizne razlike između perioda obaveznog nerada i zakonom propisanog godišnjeg odmora. U mom je slučaju ta razlika bila sasvim zanemarena, pa povremeno nisam znao jesam li plandovao u sklopu svojih redovitih obaveza ili sam dangubio jer sam se od tih obaveza odmarao. Znam da stvar djeluje zamršeno, ali vjerujem da bi administrativno osoblje, kada bi tome ozbiljno pristupilo i upregnulo maštu koja im je svojstvena, uspjelo pronaći odgovarajuće rješenje. Da ne govorim kako bi se time napokon povuklo razgraničenje između neradnih dežurstava i tzv. slo-

bodnih dana koji im slijede, jer savjestan uposlenik i organiziran čovjek u svakome bi trenutku morao znati dokoličari li kao privatna ili kao službena osoba.

Još jednom vas usrdno molim da ove dobronamjerne uvide ne shvatite kao pritužbe; svojim sam položajem, kao što već rekoh, bio najvećim dijelom zadovoljan (iako neskromno smatram da sam ga i zaslužio), pa samo pokušavam s vama razmijeniti ideje i iskustva kako biste, u slučajevima što će slijediti, postigli maksimalne efekte. Imao sam mnogo razloga osjećati se dobro – solidna plaća, neradni uvjeti također, kolege ljubazni i ugodni, urednici koji me nastoje ne uznemirivati, a što je najvažnije, uživao sam punu autorsku slobodu i samostalnost: možda po prvi put u tri desetljeća otkako se bavim novinarstvom nisam osjećao nikakve pritiske, dopušteno mi je bilo iznositi kritičke sudove o čemu god poželim, uključujući čak i one o vlasniku kompanije koja izdaje naš list, pod uvjetom da to ne objavim.

12

I tu bih se vratio na ono što sam preskočio: jeste li, poštovani kolege, razmišljali o tome da status što ste ga osigurali meni udijelite još ponekom novinaru *Novog lista*, ili čak većoj skupini njih? Ne upućujem vas na takvu mogućnost samo zbog njihova interesa, nego i zbog toga što imam u vidu kvalitetu i ugled novina koji bi se takvim postupkom zasigurno povećali. Vama kao dokazanim profesionalcima ne trebam naglašavati kako postoje uzorni novinski članci koji bi bili za nijansu ili dvije bolji da nisu napisani. Čemu ne iskoristiti i takvu soluciju ako ona postoji? Potrošio bih previše prostora da navodim obilje primjera, pa ću spomenuti samo neke koji mi isprve padaju na um.

U toku protekle godine, na primjer, objavljeno je rekordnih stotinu sedamdeset i šest (176!) priloga o potencijalnoj izgradnji terminala za ukapljeni plin (tzv. LNG) u Omišlju na otoku Krku – na terenima koji, stjecajem okolnosti, pripadaju vlasniku *Novog lista*, pa on od državne odluke o podizanju LNG terminala ima izravnu materijalnu korist – s osnovnom tezom kako gigantski pogoni, plinski i naftni cjevovodi, te intenzivan promet prekooceanskih tankera ne samo što neće štetiti okolišu, nego su praktički neophodni da bi se uspostavila ekološka ravnoteža u tome dijelu jadranskog arhipelaga. Članci su bili analitični i zanimljivi, a najviše mi se dopalo kako su u njima pojedini borci za zaštitu okoliša, kao i mnogi žitelji Omišlja, s punom ekološkom sviješću bili proglašavani ljudskim otpa-

dom. Ipak, nedostajao je onaj fini završni rad što bi seriji priloga jamčio savršenstvo – da ostanu nenapisani.

Ili: ovoga proljeća je objavljena reportaža gostujuće autorice sa Sajma gume i plastike “Plast 2009” što je održan u Milanu. Gostujuća autorica nije bila novinarka, nego glasnogovornica tvrtke *Dioki*, a vlasnik tvrtke *Dioki* je, stjecajem okolnosti, i vlasnik *Novog lista*. Naravno, tvrtka *Dioki* je izlagala svoje proizvode na sajmu u Milanu, pa je vanjska suradnica *Novog lista*, odnosno glasnogovornica tvrtke *Dioki*, u *Novom listu* potanko opisala fenomenalni sajamski uspjeh tvrtke *Dioki*, čiji je vlasnik ujedno i vlasnik *Novog lista*. Ne mislite li kako bi sve bilo znatno efektivnije da se netko od urednika sjetio i preporučio vanjskoj suradnici da inače izvrsnu reportažu učini još vjerodostojnijom tako da je ne napiše?

Ili: kada je donedavni predsjednik Vlade prije nekoliko mjeseci dolazio u Rijeku na predizborni skup svoje stranke (HDZ), riječki *Novi list* je to popratio na sedam (7!) novinskih stranica velikog formata, uz trostruko više fotografija. Na jednoj od tih fotografija, veličine četvrtine stranice, prikazan je stjecajem okolnosti i vlasnik *Novog lista* kako u prvome redu na partijskome mitingu drži ruku na srcu, pošto je on, rekli smo, uvaženi stranački član i intimus najdražega gosta. Kako bi tek politički nezavisna pozicija lista – čiji vlasnik voli pozirati na partijskome skupu za vlastite novine – bila dočarana da su fotoreporteru poslani na poprište sa zadaćom da ništa ne snimaju? Ili da je isti zadatak povjeren onome novinaru što je od stranačkoga vođe dobio (i objavio) znamenitu izjavu: “Nemam primjedbi na uređivačku politiku *Novog lista*!”

Ipak, najzgodniji je primjer naizgled marginalan. U listopadu prošle godine, zahvaljujući uredničkoj omašci ili diverziji, objavljen je tekst jedne novinarko o pogubnoj praksi masovne proizvodnje i potrošnje plastičnih vrećica (godišnje ih se u svijetu distribuiralo 500 milijardi, a u Hrvatskoj 250 tisuća svakoga dana), čije odbacivanje ozbiljno narušava prirodnu ravnotežu i šteti ljudskom zdravlju, pošto su plastične vrećice faktički nerazgradive. Novinarka je pritom kritizirala apsurdnu inicijativu pojedinih trgovačkih lanaca, koji pozivaju kupce da sudjeluju u humanitarnoj akciji za osnivanje Centra za psihološku pomoć ženama oboljelim od raka dojke tako što će na blagajni kupiti plastičnu vrećicu. Upitala se nije li humanitarna aktivnost potrošača mogla biti potaknuta nuđenjem proizvoda koji nisu ekološki opasni i štetni za zdravlje, poput papirnatih vrećica ili olovaka.

Nastala je, kao što znate, opća strka u redakciji, članovi kolegija izlazili su sa sastanka crvenih ušiju (mnogi su plegli pred vratima Božje Kuće, s obrazima priljubljenim uz linoleumski pod, čekajući da se opat odobrovolji i kažiprstom označi svršetak pokore), nadležni urednik ostrvio se na novinarku, upitao je ima li djecu kad se tako neodgovorno ponaša prema poslu i radnome mjestu, s kojega bi dakle lako mogla letjeti. Kada je, potpuno zbunjena, upitala zašto, dobila je konkretno objašnjenje: plastične vrećice proizvodi vlasnik našeg lista! Gotovo sve plastične vrećice što se distribuiraju u zemlji (250 tisuća komada dnevno) djelo su vrijednih radnika njegovih kompanija, pa osiguravaju znatan sloj njegova profita, a to je svaki zaposlenik *Novog lista* dužan znati. Svaki napad na plastične vrećice kao takve, napad je na poslodavca, pa time i na matičnu redakciju.

Nekoliko dana kasnije, na udarnim stranicama, uz raskošan prelom, objavljen je poduži prilog gostujućeg autora koji je novinarku temeljito popljuvao, ustvrdio da je neobrazovana i glupa, k tome još i zločinački raspoložena, te iznio podatke o tome kako plastične vrećice ne samo što ne štete okolišu i ljudskome zdravlju, nego bi bez njih i priroda i ljudi bili osuđeni na sigurnu propast. Gostujući autor nije bio novinar, nego tajnik Društva za plastiku i gumu, plaćeni lobist kemijske industrije, a sasvim sigurno i pružatelj honorarnih usluga vlasniku *Novog lista* u dijelu poslovanja izvan medija. Članak – u kojemu je objašnjeno da uz sunce, vodu i kisik jedino plastična ambalaža jamči biološki opstanak čovječanstva – imao je veliki odjek: osobno sam svjedočio kako se grupe ljudi u kavani grohotom smiju čitajući ga. Logično je da sam se zapitao ne bi li taj prilog, da je ostao nenapisan, ili da su ga urednici doradili tako da ostane neobjavljen, još više pridonio ozbiljnosti našeg lista.

Nemojte se opterećivati sporadičnim primjerima što sam ih naveo, poštovani kolege, njima bih vas mogao granatirati na dnevnoj bazi, tek – moj vam je savjet da se slobodnije upustite u eksperiment i što većem broju autora, zaposlenih i gostujućih, omogućite uvjete kakve ste osigurali meni. Željezni kavez bez rešetki sasvim je primjeren djelatni ambijent, što bi se sigurno odrazilo na ukupni uspjeh poduzeća. Ne usuđujem se, doduše, ozbiljno založiti za onu utopijsku viziju razvoja kompanije, premda mi ta divna slika svako malo prostruji kroz glavu: nakladnik koji izdaje takve novine u kojima ni jedan novinar ništa ne piše!

Valjalo bi provesti ozbiljna istraživanja i provjeriti svrsishodnost radikalnog rješenja, no – tko zna? – možda bi ona pokazala da bi list uz takvu intervenciju izgubio na kontinuitetu, a dobio na ugledu. Možda stvarima treba pristupati na način kako im pristupa ranije spomenuta kolegica, naime, da je plastična vrećica najkvalitetnija kada se ne proizvede. A ako bi se tradicionalno oprezni poslodavac tome protivio, ne želeći sudjelovati u iskopavanju vlastita groba, budućnost bi u svoje ruke mogli uzeti sami zaposlenici: započeti štrajk i, samim time što štrajk neograničeno traje, proglašiti štrajkaški zahtjev ispunjenim. Zamišljam ih kako složno marširaju i vitlaju crnim transparentima na kojima je žutim slovima otisnuta parola Roberta Blacka: “Tko se ne buni protiv rada, radi protiv pobune!”

Naravna stvar, moji su kriteriji posve suprotstavljeni vašima. Vi biste objavljivali ono što ja ne bih, a naročito obratno. Naposljetku, zato i jeste direktor i glavni urednik, dok sam se ja znojio na položaju najamnoga neradnika. Samo što ovdje nije riječ ni o ukusima ni o poimanju vrijednosti, nego o spremnosti da se vlastiti integritet, pa čak i vlastiti život, ugradi u Mašinu. A Mašina, čini mi se, previše je složena da bi služila pukoj proizvodnji.

Kapitalizam ima taj fini i podmukli manir da svoje pretenzije zagrće u bespolno ekonomističko ruho, pa one stalno imaju trpki okus nužnosti. Ne pada li vam na pamet, kolege, da vaši mukotrpní radni naponi, vaše “dužnosti”, vaše “korisnosti”, cijeli taj skup aktivnosti koje se svode na podaništvo, u dobroj mjeri nadilaze sferu ekonomije? Poučen vlastitim primjerom sklon sam vjerovati kako je (ne)rad uvelike i stvar politike, to jest – da do kraja privatiziram jednu opću priču – ako ja ne radim zbog političkih razloga, ne pomišljate li da zbog istih tih razloga vi radite?

Razumijem da ćete takvo što teško prihvatiti, jer bi vas to dovelo u neugodnu situaciju da iskreno popričate sa samima sobom, a i bezbolnije je misliti o sebi kao osobi koju pokreće neokaljani proizvodni motiv, stručnjaku takvom i takvom, suhom profesionalcu, vjerniku Crkve bezgrešnoga tržišta, a ne kao o sitnom političkom plaćeniku, komesaru ili vodonoši, koji provodi paket zadanih odurnosti pod krinkom ekonomske logike. No najamni je rad općenito, podsjetit ću vas, uvijek organiziran tako da manjina upravlja većinom, pa – osim što je kontroliran kao proces – sam po sebi ima kontrolnu funkciju. Fenomen samo dobiva na plastičnosti kada se, u sklopu radnoga procesa, tj. “interesa proizvodnje”, odlučuje o čemu se smije, a o čemu ne smije pisati u novinama.

Zato su tehnike samoolakšanja razvijene do zavidnih razmjera. Već sam vam pokušao napomenuti, kroz onaj sustav protočnih bojlera, kako distribucija moći po vertikalnoj liniji podrazumijeva i obaveznu razdiobu nevinosti. Svako od uniformiranih lica u hijerarhiji dobiva svoju toplu zdjelu nevinosti, pa tako i vi, uvaženi kolege, i kusate je s takvim tekom da vas je užitak gledati. Pomišljam kako su slična sljedovanja trošili i logorski čuvari, samo što je gastronomija danas otišla mnogo dalje. Obroci su ukusniji, koriste se egzotični začini, premda u konačnici rezultiraju sličnim sranjima. Znaite već kako ide taj dvostruki lanac otuđenja: politički silnik i vlasnik novina odlučuju ali ne provode, pa imaju priliku da nemaju ništa s tim, dok direktor i glavni urednik provode ali ne odlučuju, pa nemaju priliku da imaju išta s tim. Elem, nitko nema ništa s ničim. Svatko se može graditi suvišnim utoliko što je neophodan. Sustav je uobličen u funkcionalno savršenstvo, dakle u tržišnu ekonomiju.

Što se mene tiče, jedini ekonomski udio prepoznajem u tome da rad jedne osobe prodajom postaje vlasništvo druge, pa on biva prisvojen i stavljen pod tuđu kontrolu. No, kako je rad u našoj eri nametnut kao središnje mjesto ljudskih života, tuđe vlasništvo nad njim za posljedicu ima i tuđi nadzor nad praktički cjelokupnom egzistencijom, a to već nadilazi ekonomske horizonte i ima veze s temeljima vladajućeg poretka. U zadnjih godinu dana, međutim, opsjedala me druga enigma: Što se zbiva kada jedna osoba postaje vlasnikom nečijega nerada? Kakve su reperkusije toga poremećaja?

Neobično mi je bilo promatrati svoje raubovane kolege dok odlaze na posao u sumornim kolonama – oni svoju plaću uredno za-rade, a ja svoju za-neradim. Mogao sam pomisliti da im činim nepravdu, jer dobivam redoviti prihod koji se izdvaja od viška vrijednosti što su ga oni proizveli, ali zamku tjeskobe vješto sam izbjegao: moj se dohodak, istina, izdvajao od viška vrijednosti, no isti bi se bez ostatka slio u vlasnikov profit, koji je onda stimulacijom moga nerada primjereno smanjen. A budući da je, po mom mišljenju, upravo višak vrijednosti onaj nukleus kapitalističkoga zla, ispada da sam bio jedina točka u sustavu koja je djelovala protivno tome zlu. Umjesto da rintam i grizem nokte, ljenčario sam i grizao ruku koja me hrani.

Morate mi vjerovati da, kada ne radim, to činim vrlo predano. Rijetko me kada napušta entuzijizam, pa se može reći da sam pošteno zaneradio svaki dinar što mi ga je kompanija isplatila. Trudim se postići kreativnu rutinu i svoje aktivnosti – poput nekog dresiranog monaha, baštini-

ka protuprotestantske etike – “uvijek ponavljati u isto molitveno vrijeme i na potpuno jednak način”. U mojoj radnoj sobi, gdje se prepuštam dokolicima, na zidu je izvješeno Pravilo sv. Viktora, akt kojega se najstrože pridržavam. Njime je moj neradni dan podijeljen na sedam kanonskih časova (*horae canonicae*):

zora – Spavanje (*laudes*)

9 ujutro – Lagani doručak (*prima*)

podne – Čitanje i kontemplacija (*sexta*)

15 sati – Ručak (*nona*)

18 sati – Poslijepodnevni odmor (*vespera*)

sumrak – Lagana večera (*completorium*)

noć – Zabava i počinak (*matutinae*)

Dogodi li mi se da zakasnim na neku od tih dužnosti, za kaznu se potrbuške bacam na kauč, obraza priljubljenog uz poliranu kožu, te iz tog položaja pokušavam gledati televiziju, sve dok sankcija ne istekne, dok ne završi neki film s religioznom ili holivudsko-nacističkom tematikom.

Uvaženi kolege,

17

Ne mogu vam dovoljno naglasiti koliko rad, kao temeljna represija, ubija u pojam. Ljudi ubijeni u pojam teško da su u stanju raditi išta uistinu vrijedno. A ubijeni su u pojam ne (samo) zbog toga što rade, nego ponajprije zato što su, da bi preživjeli, prisiljeni svoj rad prodati za materijalnu protuvrijednost i učiniti ga tuđim. U starim civilizacijama, kada je njihova kultura bila na vrhuncu, vladao je prezir prema nečemu takvom, pa je još Sokrat – kako ga prenosi Platon – govorio o destruktivnom utjecaju rada na ljudska bića koja drže do sebe (u *Državi* za nadničare veli da se “ne ističu osobito razumom”, dok u *Fedru* iznosi čak vrijednosnu listu životnih sudbina, gdje su samo sofist, tiranin i životinja rangirani niže od radnika). Ciceron je, pak, tvrdio da “svatko tko svoj rad prodaje za novac ustvari prodaje sebe i spušta se na nivo roba”.

Kasnije su takvi stavovi, jasno, praćeni optužbama za herezu, a nje govali su ih buntovnici i osamljenici posebnoga kova. Neki od njih bili su zazorni čak i pokretima koji su pozivali na revoluciju i podriivanje društvenoga poretka. William Benbow, na primjer, u svome pamfletu “Veliki nacionalni praznik”, objavljenom 1832., kaže kako nije sporan tek sramotni položaj radništva, nego je problematična činjenica njegova postojanja.

“Postojanje radnika je negativno: on je živ za proizvodnju, bijedu i ropstvo, a mrtav za uživanje i sreću.” Fredy Perlman, inače beogradski student, pokušao je to teorijski uobličiti, s tezom da je kapital proizvod svakodnevnog prodaje života za novac. Kada ljudi usvoje novac kao zamjenu za život, piše on, prodaja žive aktivnosti postaje uvjet njihova fizičkog i društvenog opstanka, a život biva zamijenjen preživljavanjem. “Čim ljudi prihvate uvjete ovakvoga oblika razmjene, njihova svakodnevna aktivnost prima oblik opće prostitucije.”

Nisam siguran, dragi kolege, da li vas ovim radikalizmima tendenciozno odabranih mislilaca škropim zbog uvjerenja ili radi zabave, no – s druge strane – što ima loše u tome da se uvjerenja troše kao oblik zabave, ako već s radom nije takav slučaj? Mi koji imamo vremena naprosto si to možemo priuštiti. Nije li začuđujuće da su takve prilike sve rjeđe, pošto se dirinči sve žešće? U svoje vrijeme je John Stuart Mill konstatirao kako svi izumi za zamjenu ljudskoga rada nisu čovjeku uštedjeli ni jednu sekundu slobodnoga vremena, ali se nije drznuo dati jasno obrazloženje zašto je to tako. Hrabrosti je, međutim, imao Jacques Camatte, koji je smisao otkrio u – pripitomljavanju. “Pripitomljavanje ljudi počelo je od trenutka kada se kapital nametnuo kao jedini mogući oblik ljudske zajednice. Proces je započeo fragmentacijom i destrukcijom ljudskih bića, koja su zatim ponovo oblikovana u slici kapitala; ljudi su pretvoreni u kapitalistička bića, a krajnji je rezultat pojava kapitala u ljudskom obličju.”

Po tome ispada, kolege, da ste i vi, kao i mnogi drugi, zapravo kapital u ljudskom obličju, pripitomljeni zalog progresiva, reproduktivna biomasa, s čime mi se nije tako jednostavno složiti. A opet, vlasnik našeg lista zacijelo misli nešto slično, premda je skoro sigurno da kao biće prakse to nije idejno osvijestio. Napokon, protestantska etika rada podrazumijeva prostu jednadžbu – identitet jednako je dužnost. Ili kako se navodi u Bilwetovu “Arhivu medija”: “Ne možete postati potpuna osoba ako ne postanete korisni. Nema identiteta bez aktivnosti.”

Tu bih tek dodao primjedbu da je “potpuna osoba” ona koja u dovoljnoj mjeri više nije svoja. Nadam se da razumijete kako sam kroz proteklih godinu dana pokušavao utvrditi svoj identitet rješavajući dileme iz suprotnoga smjera: Kako da se odnosim prema svojoj dužnosti, prema svojim obavezama, ako sam njima obavezan da budem bez obaveza? Jesam li proklet ako me je promašio radni sakrament? I gle – umjesto ništavila, preda mnom se prostrla livada slobode.

Iz ove razmažene perspektive teško mi je u korporacijskim pogonima, pa dakle i u novinskim redakcijama, prepoznati išta drugo do radne logore, uz sitnu razliku – u logorima se po svemu sudeći manje šljakalo. Rezultat discipliniranog pregalaštva nije samo konačni proizvod za tržište, ili je to čak najmanje on, nego i duh podaništva, roba koja se, kao što znate, stvara kroz jednostavni proces gdje jedni naređuju a drugi izvršavaju naređenja. Jedan od važnijih ishoda proizvodnje su sami proizvođači (jer treba “proizvoditi da bi se reproduciralo obilježenog čovjeka”, Baudrillard). Tu je još i zavodnički cinizam fraze da “sve ovisi o vama”, lansirane za potrebe liberalne mimikrije, pa je utabana uska staza kojom se tobože oslobađaju individualni potencijali, a logor puca od udarništva: učenje, natjecanje, dokazivanje, napredovanje, nadzor, mobilizacija, mobilizacija, rokovi, rokovi, rokovi... Opet Bilwet: “Mora se stvoriti osjećaj hitnosti, osjećaj da svi moramo raditi zajedno da bismo spriječili pad društva u dekadenciju, zločin i entropiju. Lijepo je obećanje da će mase opet imati što raditi i tako će ih se držati u toru.”

Bilo bi ljekovito kada bi se sami proizvođači povremeno zapitali da li se od njih traži (tek) da proizvode ili da se socijaliziraju na odgovarajući način, prema planu i programu onih koji im izrađuju nacрте života, onih koji brinu da se “duša redovnikova ponizi”. Robert Black bio je jedan od onih što su smatrali da je rad suštinski u funkciji društvene kontrole, a samo uzgred u službi proizvodnje. Razgrne li se neutralna ambalaža, dizajnirana po zadnjem krik u poslovne estetike, proviruju visoke čizme i debeli kožni opasači: “Za većinu ljudi rad podrazumijeva svakodnevno potčinjavanje autoritetima u mjeri koja zaostaje jedino za onim što moraju trpjeti zatvorenici.” Ekskomunikacija neposlušnih obavlja se mehanički, kao pretpostavka zdravoga vođenja biznisa, naročito u poslovima čiji je rezultat odmah vidljiv i javan – kao što je to slučaj s novinarstvom – pa sam rad uključuje u sebi rizik od moguće subverzije. Neposluh nije varijabla u optjecaju, niti je sistemski podnošljiv. Poučno je znati da je i inače robustni Robi, dok je po američkim krčmama i tvorničkim halama agitirao za ukidanje rada, znao dobivati poštene batine.

Finski filozof Pekka Himanen suprotstavio je protestantskoj etici rada hakersku etiku: pronašao ju je tamo gdje prestaju dužnosti i obaveze, a započinje igra, u koju je također moguće uložiti znatan trud. Ako je, slikovito govoreći, protestantska etika premjestila životnu silu s nedjelje na petak, hakeri su na pola puta od petka ka nedjelji. To mi se dosta sviđjelo,

iako sam, stjecajem okolnosti u kojima nisam imao osobnoga udjela, u praktičnome smislu odmakao korak dalje, pa uživam blagodati permanentne nedjelje. “Veliki nacionalni praznik” što ga je prizivao Benbow za mene ne prestaje, nebo je prošarano vatrometom, svako toliko zamahnem zastavom i prospem šaku konfeta niz balkon.

Ne bih rekao da sam time kreativno zakinut, jer pišem u trenucima predviđenim za igru (kanonski čas broj 7: *matutinae*), izvan redovnog i solidnog plaćenog neradnog vremena. Može se živjeti da bi se pisalo, a može se i pisati da bi se živjelo, i samo će poneki spretan i sretan “haker” pronaći erogenu zonu ukrštanja. No, to nisu iste vrste usuda, kolege, dijeli ih razlika između pasije i pokore.

Osim svega, ovaj izvještaj nema ambiciju predočiti vam moje stvaralačke pretenzije, nego sistemsko stanje, takoreći, modus uklopljenosti u Mašinu. Što bi, doista, imao predstavljati najamni neradnik u sklopu radom obuzetog kolektiva? Klicu predstojećeg prevrata? Bljesak korporativne nastranosti? Slomljeni zupčanik? Ako razvoj proizvodnih snaga, suprotno Marxovim proročanstvima, pridonosi obnovi kapitalizma, najprije će biti da je takav slučaj instaliran kao kotačić diskontinuiteta, dio koji može poslužiti tek kao jedva zamjetan degenerator razvoja. Dakle, sitni defekt u konstrukciji stroja. To me ispunjava unutrašnjim mirom i određenom skromnošću. obraćajući vam se, zauzimam diskurs anomalije.

Skrušeno priznajem i to da za neke od gore spomenutih teoretika ne bih dao ruku u vatru, navodim ih u fragmentima koji mi idu u korist, pošto je neodgovornost gadna navika, slična ovisnosti o opijatima. Bez ostataka, međutim, podupirem veličanstvenu misao Stuarda O'Neilla, irskog revolucionara koji je poginuo na dokovima Dublina, tako što su ga zatukli gvozdenim motkama, možda baš rešetkama onog kaveza u koji je uporno odbijao ući. Tjedan dana prije kobnog događaja rekao je: “S koje god strane promotriš vlasnika, izgledat će kao da ti okreće leđa, jer poslodavci su šupci!”

Poštovani kolege,

Bilo bi dosta blesavo s moje strane podsjećati vas na slavne i potrošene fraze o “slobodi” ili “nezavisnosti” novinarstva. Gledali biste me kao okaminu prehistorijske zvijeri, s onom vrstom sućuti kakva se udjeljuje blago retardiranima, i vjerojatno bili najvećim dijelom u pravu. Već je dosta nelagodno koristiti izraz “novinarstvo” u uvjetima kada bi većina no-

vinara mogla s jednakim uspjehom funkcionirati u marketinškim agencijama ili uredima državne birokracije. Ta evolucija je, držim, posljedica naporna rada. (Nije bez vruga što se novinari sve revnije predstavljaju kao “djelatnici u medijima”: akcent je na radu, a ne na struci; na dužnosti, a ne na profesiji.)

Cenzura odavno nije dobroćudna bolest, barem ne onakva kakvom se, paradoksalno, mogla smatrati u vrijeme dok demokracija ovdje nije stanovala. Više nema potrebe za nametanjima koja bi imala formu političkih presuda i izazivala prešućene ili glasne društvene napetosti. U skladu s duhom vremena, sudac je omasovljen, “demokratiziran”, i prividno lišen izravnih političkih intencija. A i žrtve podnose sankcije kao dio uobičajenog posla, pa na neki način postaju dio presuditeljskog tima, konstruktivno mazohistički, dakle “demokratski”. Kada je o vodećim medijima riječ, cenzura je postala strukturalna činjenica, njihova nepriznata bit, kao što u širem kontekstu sve čvršća spona između medijske i političke moći nije rezultat “vođenja politike” u starinskome značenju, nego politike kao strukturalne korupcije.

Novine više nisu *izložene* cenzuri, nego svakodnevno *izlažu* cenzuru, daju na uvid svoju istesanu redovničku dušu. “Nezavisnost” i “sloboda” opstaju kao anakronizmi, retoričke ljuštore ispražnjene od sadržaja utoliko što ih nitko ne ugrožava, ne zbog toga što to ne bi htio, već zato jer – nema što. (Još 1966. slično je slutio Pasolini: “Stvarnost nije to da u Italiji ne postoje zatvori za Siniavske i Daniele, nego to da ne postoji ni Siniavski ni Daniel.”) Osnovno novinsko geslo je da svatko može slobodno pisati što god želi, pod uvjetom da piše ono što se od njega očekuje. Ukoliko to ne čini, zna se što slijedi, ali to je rezultat njegova izbora, posljedica njegove slobodne volje. Jedan od zgodnijih aspekata demokracije je to što se svakome nudi da slobodno izabere ono što mu je ionako unaprijed nametnuto. Slobodno pisanje uključuje pridržavanje nepisanih pravila. Tko ih ignorira, uklonit će se zato jer ne poštuje “običaj”, a ne formalnu moć autoriteta. Autoriteti su zaštićeni nepisanim običajnim pravom.

Nekadašnje komesarske utvrde, komiteti i politbiroi, ideološki timovi zakopani u masovne grobnice, zamijenjeni su žargonskim grmaljem, siluetom sveobuhvatnoga “gazde”, koji je, uz ostalo, inkarnacija kompanije i svačijega rada u njoj. “Gazda” je inokosna imenica koja pokriva mnogo toga. “Gazda” jamči čisti ekonomistički rezon za svaku od tekućih svjnarija. “Gazda” je spona s vanjskim svijetom o kojemu, dok imamo “ga-

zdu”, ne treba voditi računa. Nepotrebno je razbijati glavu o tome ima li “gazda” svoga “gazdu”. “Gazda” taj vanjski svijet apsorbira poput gromobrana i povremeno pušta strujne udare tek da ukućane trgne iz letargije. “Gazda” i “gazdin” možebitni “gazda” čine uvijek istog i kompaktnog “gazdu” kao inokosnu imenicu od općeg značenja. “Gazda” je utoliko apolitičan. “Gazda” je simbolička figura strukturalne korupcije.

Želim reći, kolege, da se stvari odvijaju bezbolnije nego u doba kada politički teror nije koristio lažno ime. Vama ne trebam posebno naglašavati kako nije nužno vršiti pritisak na direktora ili glavnog urednika, jer ne može baš svatko postati direktor ili glavni urednik, nego je vjerojatno da će mjesto direktora ili glavnog urednika zauzeti oni na koje ne treba utjecati. Kontingent njihove lojalnosti već je uključen u sveprisutnom pojmu “gazde”, oni su dio “gazde”, moglo bi se reći, naročito ako je “gazda” poslovno odsutan i dogovara uvjete za novu servisnu ispostavu političkoj vlasti. Osobno mislim da je mnogo bjednije služiti “gazdi” nego biti “gazda”, ali to navodim tek uzgred: lako je meni govoriti kada sam u poziciji da ne činim ništa, kada nemam iskustvo vlastite kože i zlobno koristim priliku da popujem kao general izvan bitke.

22

U najmanju ruku dužan sam vam zahvaliti što ste, oslobodivši me radnih obaveza, suzbili mogućnost da se u nekoj kombinaciji – o kojoj ne bih imao blagoga pojma – zateknem kao sporadični kolaborant. Pisanje za novine sve češće podrazumijeva i izlaganja ozbiljnog moralnom riziku. Uvijek je moguće da ćete svojim člankom, napisanom čiste savjesti i posve autonomno, posredno legitimirati kakvu psinu objavljenu dvije stranice bliže ili dalje. Ne spadam među moralne čistunce, naprotiv, ali kada čovjeka sustignu neke godine pomišlja da mu se ne isplati razvodnjavati biografiju za sitnu korist. Siguran sam da se slično osjećaju neki od kolega – pa čak možda s nostalgijom prizivaju doba kada je *Novi list* pripadao samim zaposlenicima, kad mu se tepalo da je “nezavisan” i “slobodan”, k tome još lijevo orijentiran, dok sloboda nije grunula kroz širom otvorena vrata u liku “gazde” s izdašnom platežnom moći – no ne mogu si priuštiti ekskluzivni status kakav je povjeren mojoj osobi: dužni su sudjelovati, dužni su zadržati, makar stisnuli želudac i začepili nos, dužni su participirati u proizvodnji, dok ja u njoj radosno parazitiram. Grickajući višak vrijednosti, ni kriv ni dužan, konzumiram i višak higijene.

Sve izgleda još manje ugodno kada strukturalna korupcija nastupa u ambijentu ovdašnje tranzicije, pa delegati političke, ekonomske i medijske

moći, poslovni ljudi i politički prvaci, tajkunerija i žandarmerija, “gazde” i “gazde”, uređuju svoje međusobne odnose suptilnošću kakva dolikuje drumskim razbojnicima. Popratni efekti i bočni utjecaji takvi su da valja spašavati žive glave, daleko od onih zapadno-liberalnog tipa gdje je dovoljno spasiti zdravi razum. Doduše, kada kažem “tranzicija”, to zvuči kao žalosni činovnički klišeji i ima stilsku aromu sušenoga bakalara. Što bi to uopće bila tranzicija na hrvatski način? Pokušat ću vam fenomen približiti primjerom koji nema izravne veze s novinarstvom, nego, prigodno, s tranzitom:

Državna rafinerija raspisala je natječaj za usluge brodskega prijevoza nafte duž jadranske obale, posao koji godišnje donosi milijune eura. Na natječaj su se javile tvrtka A i tvrtka B. Tvrtka A je dotad obavljala taj posao, pomoću nekoliko tankera starih petnaest godina, još uvijek u vrlo dobrom stanju. No, državna rafinerija, kojom rukovodi Vladin tim, bez obrazloženja u natječaj unosi klauzulu da tankeri ne smiju biti stariji od četrnaest godina. Svima je jasno da je natječaj namješten za tvrtku B. Stvar je, međutim, u tome što tvrtka B uopće ne posjeduje tankere. Na natječaj je prijavila dokumentaciju kojom se obvezuje da će, ako posao dobije, do utvrđenog roka pribaviti tankere iz neke od nordijskih zemalja. U legalnoj proceduri, koju nadzire Vladin tim, tvrtka B dobiva posao. Utjecajni predstavnici državne rafinerije, državne administracije i natječajne komisije dijele dogovoreni dio plijena. Tvrtka A – čiji je vlasnik sličan profil biznismena kao i vlasnik tvrtke B, pa je prije par godina posao dobio na isti način – prisiljena je otpustiti radnike i riješiti se plovila. Tvrtka A žali se zbog namještenog natječaja onima koji su natječaj namjestili, s logičnim ishodom. Tvrtka B samo će u prvoj godini rada osigurati dovoljan prihod da isplati kupljene tankere i ubere određenu dobit. Kasnije, nakon što su podmireni poslovni jataci, curit će, poput sirove nafte, čisti profit. Dodatnu ljepotu daje podatak da je državna rafinerija kronično nerentabilna, pa značajan dio novca za poslovne pothvate osiguravaju porezni obveznici... To je, otprilike, hrvatska tranzicija. Njezin je moto: Ne isplati se pljačkom kršiti zakone ako je moguće zakonito pljačkati. Ili: Nije pametno najebati zbog kriminala ako je moguće da zbog našeg kriminala najebu svi ostali.

Ukoliko ste pomislili da sam skrenuo s teme, kolege, dodat ću da je vlasnik tvrtke B ujedno i vlasnik *Novog lista*. Pa je onda i *Novi list*, kao što vam je poznato, uredno izvijestio o tome kako je tvrtka B dobila posao na dr-

žavnome natječaju (ne navodeći ime vlasnika), ali bez dodatka da su rezultati natječaja bili unaprijed dogovoreni. *Novi list* informirao je čitatelje o legalnome poslu, iako se radilo o legaliziranoj korupciji. To je, otprilike, hrvatska medijska tranzicija: Nije praktično izvještavati o kriminalu ako je izvještavanje dio kriminala.

Kako je do toga zapravo došlo? Opravdano je upitati zbog čega bi netko tko se bavi naftom, tranzitom, polimerima, plastičnom ambalažom i sličnim korisnim stvarima uopće imao ambiciju kupiti pogon dnevnoga lista? Zašto bi se čovjek izlagao takvoj brizi ako je više-manje sredio prihodovnu stranu svoje budućnosti – prvobitnu akumulaciju kapitala skucao je u inozemstvu, dok je u Hrvatskoj bjesnio rat, a prvobitnu akumulaciju utjecaja upisom u vladajuću stranku, pa je kasnije, u vrijeme poslijeratnog meteža, vještom koordinacijom poslova s državnim firmama i redovitim podmazivanjem političke infrastrukture, kapital višestruko oplodio, dovевši poslovni imperij do sigurnih razmjera? Čemu preuzimati dodatni teret, i to u sektoru koji s naftom i polimerima ima tako malo veze? Dnevne novine, osim toga, ne mirišu na unosnu investiciju, dapače, trend je pada naklade i hibernacije oglašivača, prije će biti da će vlasniku priuštiti poslovnu dramu nego zadovoljstvo. Scenarij koji nudim je fakultativan, kolege, ne tražim od vas da mu vjerujete bez ostatka. Uostalom, to vam i ne bi bilo naročito zdravo. Radije biste fikciju? Evo fikcije:

24

Vlasnik *Novog lista* ujedno je i vlasnik tvrtke Dina, a tvrtka Dina – mnogo prije nego je njezin vlasnik kupio *Novi list* – u posjedu je desetaka i desetaka tisuća četvornih metara tla na otoku Krku, u blizini već spomenutog Omišlja, gdje je planirana izgradnja terminala za ukapljeni plin. Terminal za ukapljeni plin, međutim, može se graditi samo ako Vlada donese takvu odluku, jer postoje i druge potencijalne lokacije, u Pločama, na primjer, gdje je vlasnik tla netko drugi, a ne Dina. Donese li Vlada odluku da LNG terminal ima biti baš u Omišlju – pa ga podigne neki inozemni konzorcij arapsko-ruske ili slične multikulturalne provenijencije, uz plaćanje milijunske koncesije – vrijednost matičnoga zemljišta se multiplicira. Jednostavnim potezom Vlade bazični kapital tvrtke Dina u trenu bi se umnogostručio, možda čak ustostručio, i nastavio rasti po eksponencijalnoj krivulji. Naravno, vlasnik Dine intimus je sa sada već bivšim premijerom, a posjeduju i partijske iskaznice istih boja. Uzbudljivi radni doručak potonji dovršava sljedećom ponudom: Vlada će pod mojim mudrim vodstvom donijeti odluku da LNG terminal bude na Krku, umnogostru-

čit će se sve što treba, a ti ćeš zauzvrat kupiti *Novi list*, ne pitajući za cijenu, u tome glasilu njeguju sumnjive ljevičarske ideje, valja ih vremenom pri-vesti konzervativnim vrijednostima kakve priliče našoj stranci, a i ide mi na živce kada me prcaju na svakoj trećoj stranici, što se već daje spriječiti u najkraćem roku, za dobrobit naroda i države. Deal? Deal! Vrlo je moguće da je za donedavnog premijera predviđen i dio dobiti od biznisa s plin-skim terminalom. A i vlasnik Dine će od istoga posla bez problema, uzimajući kapljicu iz mora, pokriti ulaganje i eventualne gubitke što će ih stvoriti *Novi list*. Ako novine odsrljaju u negativne bilance, a politička se operacija proglasi zaključenom, pustit će maglu i preprodati ih sljedećem politički validnom interesentu. Šifra: ukapljeni spleen.

Ako vam se sinopsis čini neuvjerljivim, slobodno ga ignorirajte, kolege. Ja ionako samo iznosim svoje mišljenje, a poznato mi je da prema ljudima koji samostalno misle gajite razumljivu rezervu. I vlasnik zasigurno ima drugačiju verziju događaja. Na primjer: silno se zaljubio u novinarstvo, jer je još kao mladić počeo redovito čitati novine, od sportskih stranica nadalje, te je tako, čitajući, poželio štogod štampati. Ili nešto iz repertoara rodoljubno-zavičajne romantike: vlasnik je iz našega kraja, “domaći čovik”, pa je želio potpomoći razvoju lokalnoga glasila, kao što je filantropski pomagao lokalnome nogometnom klubu. Da može, on bi najradije kupio čitav svoj rodni kraj, skupa s ljudima i živinom, i tako mu osigurao sretnu budućnost.

Ipak, postoji detalj koji mojoj fikciji daje karakteristični okus stvarnosne proze. Dan nakon što je donedavni premijer obznanio svoju abdikaciju održana je sjednica Vlade, zadnja pod njegovim predsjedavanjem. Na zatvorenom dijelu sjednice donesena je odluka: terminal za ukapljeni plin, projekt od strateške važnosti za zemlju, gradit će se u Omišlju na otoku Krku. Dogovor za radnim doručkom bio je čvrst poput čelika, zapečaćen krvlju i sokom od rajčice. Doslovno u zadnjim minutama svoje vlasti, kao zadnju svoju političku odluku, prije nego će sklopiti aktovku i odjezdi-ti u atomsko sklonište, ili u nepovrat, moćnik je odlučio ispuniti obećanje. Sada preostaje dobro se odmoriti i sačekati proviziju...

Ne mogu vam lagati da me se sve to naročito tiče, osim u svrhu raz-bibrige, poput igrokaza koji traje bez kraja i konca, a mene je zapalo naj-bolje mjesto u gledalištu. Promatram zbivanja s uzvisine svog nesudjelova-nja. Ispod mene toliko je brdo nerada da s njegova vrha imam nenadma-šan uvid u pejzaž. Lijepo je to iskustvo, kolege. Upoznaš prirodu u svim

njenim izdanjima, pa i prirodu šljama. Slušaš graju u dolini, zadovoljan što si na sigurnoj distanci od vreve i mravlje užurbanosti. Ispružiš se i prepuštaš lagodnim mislima. Ako je djelatnost u okolini poprimila oblik bolesti, mrmljaš, mogu reći da sam je preventivno preležao. Jednom se do moga odmorišta uspeo nekakav slučajni namjernik, zagledao se prema dolje, prema proizvodnim košnicama, i rezignirano kazao: “C, c, c, pa neke se stvari zaista ne bi smjele raditi...” “Ne bih pravio selekciju”, uzvratio sam, “pošto sam plaćen da ne radim ništa”.

I onda, posve nenadano, “kao grom iz vedra neba”, sasjekla me prije neki dan obavijest iz zone vaših ingerencija, kolege, takva da sam se doslovno skamenio: zatražili ste od mene da počnem pisati! Bez okolišanja i mudrovanja: imat ću kolumnu svake nedjelje, plus komentari na internetskom portalu lista, izbor tema po dogovoru, slično onome što je utanačeno prije godinu dana, kao da se u međuvremenu ništa nije zbilo, uz mali danak galopirajućoj krizi – plaća bi bila nešto niža, radne obaveze znatno veće, vrijeme je da se solidarno cijedimo za bolje sutra, ipak sam ja jedan renomirani autor, red je da mi se pošalje službeni poziv za klopku...

26

Što se, do đavola, dogodilo?! Da nije abdicirao premijer?! Došlo je do hijerarhijskih promjena u sustavu protočnih bojlera? Slivne su vode promijenile smjer i prateću temperaturu? I baš ste meni namijenili hladan tuš?

Da radim?!? Ali kako vam takvo što može pasti na pamet?! Nakon što sam se teškom mukom usavršio u plandovanju, brusio finese post-proizvodnog hedonizma, sada bih trebao pljunuti na sav dosadašnji trud? I napustiti mentalni teritorij u kojem se napokon osjećam kao riba u vodi? Prepustiti svoj život upravljačkim i nadzornim strukturama? Juriti u Božju Kuću, na radno mjesto, po obrednu porciju autoritarne prisile? Padati ničice ako zakasnim ili opat ima upalu mozga?

Da radim?!? To ne dolazi u obzir, kolege! Uz vašu sam nesebičnu pomoć došao do uvjerenja da s radom ne treba imati posla. Očeličen praksom, ne mogu se više pokolebati. Već mi se samo razmišljanje o radu čini kao previše rintanja. Pokušajte s nekim drugim: najlakše je oduzeti slobodu onima koji je nisu iskusili. Ja sam već duboko zaglibio. Sloboda ne uključuje kriterij rentabilnosti, nije podložna pragmatičnim zahtjevima ili ekonomskim ucjenama. K tome, kao što veli jedna filozofkinja, ponekad zanosu u stranu i cupka na tri noge. Zna se dogoditi da čovjek, uhvaćen

kao lisica u gvožđe, nema drugoga izlaza osim da samome sebi odgrize nogu, a kasnije, zbog tupe nelagode koja prožima tkivo, fizičkog oblika sjećanja, nije siguran je li na mjestu odstranjenog uda i ranije bila obmana. Probajte, kolege, malo boli, ali stvar hoda.

Ovaj dobronamjerni izvještaj primite kao dodatak uz sporazumni raskid pravnoga akta što nas je vezivao, a koji je vulgarno nazvan Ugovor o radu.

kolovoz 2009.

U PRIRODI



28

